

DRUGIČ PADAŠ NA ZEMLJO, O NEBO!

PROSVETNIDEL

FRANTIŠEK BÍLEK.

FR. MESESNEL.

Jdou naše duše v tisíciletých exilem země
slepčí oslepli mystickou vinou narození,
v hudbě tvých vášnivých, kvílicích, hýřicích
housli, ó srdce,
marně hledají utišení.

O. Březina (Hudba slepčů).

Čeští umetnik František Bílek se je rodil 6. novembra 1872 v Chynovu blizu Tá-bora. Chynovskí gozdovi se razprosti-rajo v južni češki deželi, ki je bila zibel mogočnih postav v češki zgodovini: Jana Husa, Žižke in Petra Chelčického. Tradicija teh etičnih glasnikov in junakov, polnih samo-premaga in žrtvovanja, se je do danes ohrani-la v tem kraju in je še danes živa v značaju pobožnega, poštenega in resnicoljub-nega južnočeškega poljedelca. Herojični zgled živi dalj kot vsak nauk in plodnejše deluje. Danes je iz te historične zemlje izšel novo-doben naslednik in spopolnjevatelj starih reformatorskih činov, ki je celoten pojav, kot njegovi veliki predniki.

Po mladosti, polni mračnih vtisov iz samotnih chynovskih gozdov, je prišel Bílek na gimna-zijo v Tábor, kjer se je zgodaj izkazal kot izreden risar. Ta sloves ga je privedel pred-

časno na praško akademijo v slikarski od-delek. Šolal se je pri Maksu Pirnerju in pri Juliju Mařáku ter tudi tu dosegel občno pri-znanje. Morda bi nadaljeval v šolski tradiciji običajno akademsko pot, da ga ni kmalu doletelo prvo življenjsko razočaranje. Zaradi očesne napake je moral zapustiti svoj iz-voljeni poklic, slikarstva je bilo konec. Uda-rec, ki ga je prejel mladenič od usode, je bil dovolj hud, da bi lahko postal katastrofalen. A v Bílku je bila moč notranjih podob pre-velika, da bi se mogel odreči umetniškemu poklicu; po hudem trpljenju si je izvolil kiparstvo ter tudi v tej stroki hitro napre-doval. To pot je slišal njegovo slavo celo mecen in ga poslal na šolanje v Pariz. Tu je prišel k Injalbertu, glatkemu akademiku; pridno je studiral, risal skrbno po naravi, a teh studij, kakor so bile neoporečne, ni hotel nikdar obelodaniti. Zdele so se mu preveč kopije narave in premalo umetnine. V Pa-rizu, mestu šumnega in površnega videza, v šoli, ki je bila njegovi naturi v bistvu tuja, je mladi Bílek dozorel. Spoznal je nevrednost življenja v hipnem uživanju, še bolj se mu je zagnusil akademizem, pokorno posnemanje. Njegovo notranje življenje je zahtevalo dru-gačno stališče in drugačnega ustvarjanja. Z

GLEJ! DRUGA TVOJA STOPINJA K NEBU, O ZEMLJA V BOLESTIH!

FR. BÍLEK: OKVIRNA RELIEFA K VII. POSTAJI KRIŽEVEGA POTA V ŽUPNI CERKVI V KOLINU.

Zdenko Braunerovo, češko slikarico, sta hodila v pariške zbirke, a Bílek je obsojal renesanso in njegovo srce je oživel šele pred odlitki srednjeveške religiozne plastike. Tu je začutil preprostost in pristnost religioznega občutka, iz teh del je govorila notranja enota naziranja in pa nepoznanje ničemurnosti. Dozorela je prva faza Bílkovega svetovnega nazora, nasprotje modernemu življenju. Prirojena češka vernost, ki ni prosta mistike, mu je narekovala gledanje življenja sub speciei aeternitatis: namesto hipnega in javnega hoče doseči jedro in združiti življenje v en vir. Krist, večna Resnica, je trdna skala v zmešnjavi. Pogoj za čisto umetniško ustvarjanje je čisto življenje umetnika, iz religioznega življenja naj izvira tudi umetniško delo, ki najde svobodo v kozmu, v naravi in v naivnem ustvarjanju davnih ljudstev. Bílek je nastopil proti »pohujšanju renesanse«, kolikor ni ustvarjala iz svojega, ampak obnavljala davno ustvarjeno. Umetnikovo delo je živo, vsaka umetnina mora biti utelešenje novega doživljanja in zato hoče ustvarjati to, kar se ne da niti fotografirati, niti odliti — idejo. Formula je smrt umetnosti in greh zoper Boga.

Ko je Bílek spoznal moč prepričevalne vere v umetnosti, se je z vznemirjenostjo mladosti, ki je začutila pravo pot, vdal temu spoznanju in popustil obzir na mišljenje dobe in ljudi, med katere je spadal tudi njegov podpornik. Prvo veliko delo kot sad spoznanja je Bílkova skupina »Kalvarija« (1892). Prinesla mu je posmeh domačije in ogorčenost mecena, ki ga je odslej prepustil usodi. V zapuščenosti in pomanjkanju je rastle Bílkova gorečnost, dela so se mu rodila kot mladike na mladem deblu. Ko je bil od vsega sveta zapuščen, se je prebudil v njem prerok, do blaznosti razpaljen v ljubezni do bratov; reven in sestradan, a v duši bogat, v življenju in delu trden, se je vrnil Bílek iz Pariza v svoj rodni kraj. Naselil se je daleč od sveta v kočici sredi chynovskih gozdov. Močan je bil v ljubezni in posvetil se je z vsemi silami svojemu delu. Centralna moč njegove vere, Krist, je rasel v vidno prikazen. Cela vrsta studij je nastala, risbe in figure. V tem so zvedeli ljudje za njegovo sveto življenje in za njegovo delo. Pisatelj Julij Zeyer piše: »Živi Bílek, še mladenič, popolnoma po evangeliju. Prikazuje se mu Kristus.« In seznanil se je z njim, mož z mladeničem, ter se etično dvignil ob Bílkovem delu. Dopisovala sta si¹, pisma so polna pobožnih razmotrivanj in besed o umetniškem ustvarjanju. Poleg velikih del je gnetel Bílek v tem času tudi preproste posode, zvest mitičnemu »lončarskemu« poklicu, kot ga imenuje sam.

Prijateljstvo z Zeyerjem je trajalo do pisateljeve smrti l. 1901. Zeyerjev katolicizem ob

koncu življenja ni brez dekadence in ob sveži moči Bílkove mlade vere skorajda sentimental. Resnično pa je vzljubil Bílka in mu poklanjal svoja nova dela (Tri legende o Razpelu) in pisal zanj nabožne povesti (Življenje Device Marije) ter je bilo prijateljstvo starejšega moža velika dobrota za samotarskega umetnika. V tem času ga je sprejela med svoje varovance takozvana katoliška moderna literarna struja na Moravi pod vodstvom K. Dostala-Lutinova. Njena revija »Nový Život« je prinesla l. 1896. Bílkov življenjepis in prinašala stalno reprodukcije njegovih del. Bílek je tudi sam nastopal v tej reviji kot nabožen esejist in izdal v njeni založbi album svojih del.

V chynovski čas spadajo tudi prvi Bílkovi nastopi na razstavah. Zanimivo je, da ga je tujina lažje razumela in pravilneje cenila, kot pa domovina, ki je bila v dnevnem življenju političnega in kulturnega boja pri vsaki novosti v umetnosti pripravljena k roganju. Še l. 1898. so morali umetniki popolnoma drugačne narave (Preisler, Slavíček, Sucharda) v posebnem proglasu zavrniti frivolni ton, v katerem je pisatelj K. M. Čapek-Chod referiral o Bílkovih delih. Bílek sam ni nikdar posegal v kritiko, živel je za svojo umetnost v Chynovu in zorel v ideji.

Kiparskih del je nastala v tem času cela vrsta. Najznačilnejše je pariško »Oranje«, Krist-človek, ki leži gol na zemlji in jo orje s svojimi rokami, ter kompozicija »Kako je moral izgledati človek, da je vzel kladivo in žebelj ter pribil Najvišjo Ljubezen na križ«. Iz zemlje — do pasu tiči v njej — se dviga opolzko-tolsto telo gologlavega človeka z nasmehom ciničnega mešetarja, ki dviga kladivo k prvemu udarcu na žebelj. To je Bílkovo utelešenje hudobnega človeka, ki ga ni mogel drugače karakterizirati, kot z nesvobodnim, v zemlji tičočim človekom, ujetim v lastno zavest in brez občutka za življenje izven njega. Ta lastnost je močno poudarjena, ker deli človeka od brata in goji nadrejenost. Bílek pa je hrepenel po globoki združitvi s Kristom-Resnico, za njega ni imela posamezna eksistenca nobene vrednosti in nobenega cilja, če se ni v spoznanju ljubezni podala na pot mistične enote.

V tem smislu se je pozneje tudi Bílkovo naziranje o naturi človeka razjasnilo. V Parizu je pod dojemom srednjeveške vere občutil v človeku dobro in slabo naravo. Mračna stran gotike je tu gotovo pustila sled, ki se je ravno v »človeku, kladivo dvigajočemu« utelesila in priznala razliko med ljudmi. Čim globlje pa je prodiral Bílek v življenje narave, tem bolj se je utrdila v njem ljubezen do bratov, ki so nujno vsi ljudje na zemlji, kajti vsi so ustvarjeni od ene volje in vsi so postavljeni na zemljo pred iste pogoje. Ta ljubezen je zbrisala zlo kot princip in izenačila vse ljudi v nedeljenem objemu. Razlago za slaba dejanja je našel Bílek v našem mitičnem

¹ Z listů Julia Zeyera sochaři Františku Bílkovi. (»Květy«, 1901, Praga.)

nastanku. Padli smo na zemljo kot meteorji in sedaj živimo kot slepci in tipamo za svetlobo. V tej slepoti se ne zavedamo svojih dejanj, ne vidimo poti in ne cilja, blodimo. Zato pa smo tem bolj bratje in ljubezni potrebni, da lažje najdemo cilj, Krista-Resnico. Ta nazor, v jedru naslonjen na izgubljeni raj in izvirni greh, se ni razvil brez vpliva novega Bílkovega prijatelja, pesnika Otokarja Brezine. Vsak je razvil to misel na svoj način: Brezina v pesmi »Hudba slepců«, Bílek v plastični skupini »Slepci« (1902).

Filozofska vprašanja o našem življenju, o našem izvoru, namenu in cilju je reševal Bílek vedno intenzivneje v svojih plastikah, cikličnih risbah, grafikah, spisih in predavanjih. Živa beseda mu je postala potreba in v predavanju »Stavba bodočega templja v nas« je izpovedal obširno svoj nazor o človeštvu, zemlji, razmerju ljudi, o umetnosti in o naši tvorbi. Abstraktno razglabljanje je v tem delu popolnoma izginilo, njegovi nazori so izraženi s simboli iz narave, v katero se je globoko zamislil. Njegova vera je napolnjena z radostjo in je razjasnjena v sistem. Samotarsko asketstvo je premagano, Bílek pojmuje in pridiga stvarstvo kot življenje; njegov pranuturni instinkt je izbruhnil z bogatijo fantazije. V tem delu ne pozna več ne zla kot princip, ne pekla, ne kazni. Ljubezen je popolnoma prevzela Bílkovo mišljenje, ž njo spleta iz mitičnih začetkov človeštva svoj nazor do naloge današnjega človeštva.

Na idejo o simboličnem zidanju templja je privedlo umetnika spoznanje naših blodenj in ovinkov, ki odvrta človeka od njegove prave poti, po kateri bi se razvil, in pa od edinega cilja. Zato hoče postaviti tempelj, ki bo »nudil prostor, mir in okrepčilo mojim bratom«. Tempelj, ki ga ima v mislih, je vse stvarstvo in tudi vsak posamezen del, v katerem ga mora človek odkriti; ker torej »tempelj« eksistira, je treba le veže zanj: in to mora vsakdo zgraditi v svojem srcu. Tako vežo si je postavil davni človek v svojih enostavnih in mogočnih delih, ki so zrastle iz globokega življenja z naturo. Bílek nato sleduje to »stavbo templja« pri narodih v zgodovinskem razvoju in obstane pri srednjem veku: »Po času, ko je padla ideja katedrale kot iskra v suhi prah, je zagorel v plamenu ves kraj, tako da so se vse poti okoli stavbišča napolnile s takimi, ki so prinašali sredstva, roke in srca k delu. Vse to se je godilo ob ogromnem sodelovanju bratov; ideja stavbe je bila nabožno in zakonito v ljudstvu ukoreninjena; kdor je vozil material in kdor je zidal, oba sta imela isti namen in cilj. Toda danes, ko ni več enotnosti v ideji, niti v poti, resnici in življenju, danes je težko zbrati vsa naziranja pod enim tempeljskim obokom, a stavba »templjeve veže« ni niti možna.

Brez moči smo izpostavljeni elementarnim dogodkom in bijemo boj, tem težji, ker smo zaslepljeni od večnega gledanja v solnčni

zahod in smo pozabili, da nam solnce tudi vzhaja. Pa »saj ni dni, niti let, niti življenj, niti svetov, vse to se nam le zdi. Resnica je samo naš Izpraševalec in mi, ki že s samim molkom odgovarjamo.« Življenje človeštva je simbolična in resnična »Pot«, po kateri smo hodili od našega meteoričnega padca na zemljo do danes, izkušani, spoznavajoči in vsakikrat zidajoči svojo tvorbo. Tako nas pripelje Bílek do Krista.

»Pot« vodi v templjevo vežo, sestavljeno iz dvoran življenja, gladi in žeje, strahu, groze, zdravilne grenkobe, posvečenih (rožnega vonja), in iz dvorane plodnega dela. Pri vhodu stoji soha z zastrtim obrazom; pod njo napis: Jaz.

Slepem, ki so na poti življenja, je Bog naklonil milost, dal jim je ženo za uteho. Bílek ji je s svojim delom spletel venec poveljanja in njegova himna se glasi:

»Žena — bitje razlikujoče se od nas po zarodku, občutku in naturi. Kakšno bistvo najde v nji naša čistost in ponižnost: njena tišina vlada zemljo. Njena čistost je Boga uzrla. Suženjstvo, ki ga trpi za pravičnost, ji bo z nebese plačano.

Žena je bila sveto rebro, ki je rešilo človeško srce. Bila je oko, ki je zrealilo slabost njegove nature. Poslednji spremljevalec njegove življenjske zapuščenosti. Mati vseh živih, mati vseh svetih. V srce človeka je vlila novo kri. Poslušajmo, kako govori Ona — Svetla — ki so jo tisočletja rodila in ki živi tisočletja med nami: »Blagoslovljen prvi korak, s katerim vstopiš k nam, blagoslovljene žrtve, s katerimi prvič objameš svet.

— Glej — jaz sem korak, jaz žrtev — jaz sem dekla Gospodova; po Tvoji Besedi naj se mi zgodi! — Ko je Njo — čisti tolmun — srečal na svoji križevi poti — svojega krepčila ni več pil: Njemu je pokazala Njegovo tužno podobo! V Njem je križana, v Njem je umrla in bila pokopana. Tako je klicala k Očetu: Zahvaljen, da si mi svoj Blagor poklonil za celih triintrideset let. Poslednji Njen vzdih: Použita od Tvojega Ognja, sem vtonila v Tvoji Edinosti.

Žena je bila posvečujoča sestra, ki nam je ohranila človeško srce do danes.

Ko v življenju ne moremo več prenašati teže našega dne in padamo, takrat zagledamo njen svetli pojav, kako se v milosti k nam sklanja. Kakšna doslej nespoznana nežnost! Vsak naš dan je v njenem svitu novo življenje. In ko nam je podala vse svoje darove, še išče — išče in si naglo seže po srce ter ga pridá.

Trpi z našim tvornim naporom, raduje se že nad našim bodočim plačilom (ko s svojim delom obsežemo tisoč- in tisočletja bratov). In ko bi naše delo, naš vroči objem celo mrtvi kamen ogrel, ko najdemo samo brezbrizen hlad pri bratih in izgubljammo poslednje sile na poti našega poslanstva, tu ona, vsevidna, neizmerno trpi, a v tišini izpolnjuje svoje dolžnosti in molči. In poučeni z njenim mol-

kom, najdemo tudi ono novo Besedo, s katero postajamo popustljivi in pristopni našim bratom.

In ko nam na tej bolni veji vzcvete cvet in pade kot zrel plod v naše naročje, se sklanjamo tresoči k njenim stopinjam, poljublajoči jih — ker v tem trenutku je, kakor bi nam baš vse luči zemlje pogasile zaradi veličine njenih bolečin.

Kako se milost k nam sklanja v detetu odrešeniku!

Kult žene je samo most, po katerem prihajamo k naši daljnji vzgoji v kultu deteta. Kmalu sede za našo mizo dete. Rosa njegovega lica je rosa rajskega cveta, nadzemeljski usmev na njegovem obrazu je kot sled poljubov nam najdražjega bitja. In ko spregovori, se dotakne s svojim otroškim »zakaj« samih temeljev najvišje Resnice.

Koliko utešnih nad nam je naglo vzcvetelo v njegovi bližini in vse dni, vsa pota in položaje življenja si ž njim krasimo. Slepci smo; in naša prva kretnja pri njegovem rojstvu — da li ga vidi.

Spoznavamo, da vidi — da bo dorastlo in nas vodilo po poti cvetnega vonja, kjer za nas ne bo zahrbtnih plazov in prepadov. Ko zaspi, kako zaokroži našo pesem, jo kot z viharjem razveje po svetu in pokrije zemljo z belim cvetjem. — Dalje — ah dalje gredo naše nade: kako postane kraljevski pevec, kako postane celo kralj. Njegovo kraljestvo je nad oblaki — in kako tu prisvoji svoji zvezdnati kroni še najvišjo svetlo zvezdo — »Vem«. Ko pa obvlada zvezdo »Vem«, kako stopi s svojega trona v gorje in strast svojih bratov kot k ranjenemu drevesu, od mrčesa napadenemu; s svojim objemom kot z obližem zakrije največjo rano in začne vraščati v deblo. Zaraste on in njegovo ime; samo njegov zdravi dih živi v drevesu bratov.

Samo po poti »detetovega kulta« se približamo kultu živali — »kultu prirode«.

Potem pa hodimo po prirodi kot po veličastnem hramu, kjer v izrazih in glasovih slišimo najmočnejše harmonije in kjer nas sočutni pogled zveri pobije na zemljo v krik: Kako to gledaš na nas — o Bože!

Bílkov nauk je po svoji intenzivnosti, čistoči in jasnosti posledica močnega doživljanja v bistvu nepokvarjenega, prirodnega človeka, ki mu je dana neznano bogata obrazotvornost. Njegova ljubezen do bratov in do sleherne bilke v naravi je pritekla iz občutljivega srca, izraz ji je skovalo vprav apostolsko poslanstvo umetnika. Njegov Krist, ki se mu je v mladosti pojavljal kot prikazen v samotnih urah chynovskega gozdnega zavetišča, je postal dostopnejši in kot zrel mož ga vidi v vsakem debilu in vsakem solnčnem žarku. Narava mu nudi neskončne simbole za dramo Kristove žrtve, za naše bedno življenje in za naše poslanje. S tem bogastvom notranjega življenja gre vzporedno Bílkovo vzorno pozemeljsko življenje, ki ga približa naši pred-

stavi izvoljenca in pa njegova umetniška tvorba, ki je eno samo delo v mnogoštevilnih členih.

Bílek je združil svoj nazor o umetniku v rezbariji »Božetěch« (1895). Mitični sazavski opat, ki je na Češkem prvi rezljal plastične figure², je postal simbol »duhovnega umetnika«, zavedajočega se svoje nevrednosti nasproti vzvišenosti predmeta; v gorki pobožnosti je pri delu, Krista rezbari, kakor Bílek sam pravi: »Pristopil je k brunu, začel gotoviti Krista na križu, označujoč višino lastnega temena in širino svojega razpetja; naročniku pa je odgovoril: Po naši višini in širini razpetja se meri naše duševno delo. Samo na to še čakamo v čistoti in ponižnosti, da pride višja milost in zmeri naše delo s svojo širino in Veličino.«

V skupini »Kalvariji« ni Krista. Pod napičnim brunom križa žalujeta Marija in sv. Janez na zemlji. Janez, zastopnik ljudstva, je globoko sklonjen, še pod črto vodoravne, snete prečnice križa. Marija se v brezmejni nemi bolesti dviga v lahni krivulji. V »Oranžu« je stvorjen Krist-človek v trpljenju svojega pozemeljskega življenja. Bílka je čakala velika naloga, upodobiti Krista na križu. Sam si ni upal pričeti tega dela, ker ni mogel prevzeti take teže nase: stvoriti Krista-odrešenika, torej Boga, v človeški podobi. Zeyer ga je v pismih večkrat nagovarjal in ga pozival, naj se loti dela. Bílek je napravil l. 1896. dve studiji za glavo, naslednjega leta še dve in je glavo izrezal l. 1898. definitivno iz lesa. Celotni krucifiks pa je bil gotov leto pozneje.

Bílkov Krist na križu je simbol zmage v žrtvovanju. Lepo golo telo je vzravnano in ne kaže znakov zunanje bolečine. Roke so vodoravno razpete in pribite na zgornjo plat prečnega bruna, prožijo se v darovanju. Drama je koncentrirana v izrazu obraza. Glava je visoko dvignjena, premica telesa jo dviga. Čudežni zunanji mir telesa okroža tudi glavo. Krist ima priprte oči, le skozi malo špranjo lije njegov milostni pogled. Izraz bolečine igra okoli polodprtih ust, iz katerih se zdi, da prihaja zmagoslavna beseda: Dopolnjeno je! Bílek je poveljčal človeka. Brez zunanjih dramatičnih sredstev, brez vsiljivega naturalizma in brez spačenih poz je podal nadzemeljsko trpljenje s koncentracijo v notranjosti, ki nam šele izviije spoznanje božje žrtve.³

Pri Kristu je mojster ohranil značaj lesa tudi v križu, napolobtesanem drevesu in v leseni tabli, na katero je križ oslonjen. V tablo so plitko vrezani razni simboli, ki jih šele naknadno razložimo. Mati je tu in globoko pod vzhodjem križa sključeni postavi

² Kronika »sazavskega meniha« (nadaljevanje Kozme).

³ Bílkov krucifiks je kupila češkoslovaška vlada za kapelo v novem delu katedrale sv. Vida.

obeh razbojnikov. Vse to podpira triumfatorski mir Krista, ki je povsod vzbujal nedeljeno občudovanje, v Nemčiji in v Parizu. Tujci so videli v njem češko nacionalno delo. V času prvih studij za Krista je napravil Bílek več velikih kompozicij, ki se tičejo češke zgodovine in obče človeške usode. Iz tega časa je tudi rezbarija »Razlaga imena Madona«, knjiga s simboli Marijinega trpljenja, ki je pravi čudež rezbarske tehnike. Janez Krstnik, ena izmed zvezd Kristovega ozvezdja, je postal samostojna figura. Iz leta 1898. je portret Bílkovega očeta, delo neobičajno strnjene plastike s potenciranim izrazom življenja. Razen plastike je napravil Bílek tudi ilustracije za Zeyerjevega »Amisa in Amila« in v letu, ko je nastal Krist, čudovito risbo »Zadnji žarek na drevesu življenja«. V napol obeljenem navpičnem deblu s prečnimi vejami spoznamo iz poslednje solnčne luči stkanega Križanega, pod katerim se v trpljenju sklanja Madona, posekano drevo. Tu je vnešeno duhovno življenje v srce nature, to delo baš daje obeležje Bílkovemu ustvarjanju, ki se dosledno poslužuje naravnih oblik za izražanje skritega notranjega življenja.

Leto pozneje je nastala soha sv. Ane z malo Marijo, preprosta skupina srednjeveške premosti, usločena v ponižnosti darovanja. Risarsko je obdelal Bílek ilustracije za zbirko Březinovitih pesnitev »Ruce« in še isto leto je izdal veliki ciklus risb »Oče naš«. Ta ciklus je svobodna meditacija ob vsakdanji molitvi, od Bílka imenovani »Glad in žeja«. Pozneje je temu ciklu sledila druga večja knjiga litografij »Cesta« (Pot), čije vsebina je podana s citatom iz Bílkovega predavanja.

Poleg nabožnih postav je storil mojster tudi veliko število kipov, ki so v zvezi z etično vlogo češkega naroda v preteklosti. Prvi v tej vrsti je Hus, mož, ki ga je Bílek sam označil z besedami: Drevo, ki ga blisk zadene, gori na veke. Iz plamena šviga mogočna, visoka postava Husa v višino. Glava je v pogledu proti nebu nekoliko zaobrnjena, z rokami krčevito pritiska biblijo na srce. Ta monumentalna vizija ni mogla ostati v malem formatu in res so jo pozneje postavili kot spomenik v Kolinu. Mojster ga je izklesal iz kamna v velikosti 11 m in ga postavil brez podstavka na trg. Tako je izpolnil prvo delo svojega zamisleka, vrsto »gorečnikov«, ki so poslani na svet in izpostavljeni nerazumevanju ter se posvečajo v trpljenje, potomeem v uteho.

Skupina, ki je izšla iz osrednjega nazora Bílkove filozofije, so njegovi »Slepici«. Dvojica slepcev, mož in žena, stopata proti svetlobi, ki jo čutita, a ne moreta uzreti. Mož je krepko stopil z desno nogo naprej, glavo je vrgel v tilnik in jo nagiba v boleznem hrepenenju proti desni rami. Njegova desnica je sprožena v luč, levica pa objemlje ženo, ki pohlevno privita ob njegovi strani tiplje

za svetlobo. Skupina je sklenjena v enoti notranje tragedije, ti slepci niso navaden par beračev, ampak pravi simbol človeka, postavljenega na zemljo pred nemo tajnost stvarstva.

Med cikli zgodnjega časa je treba navesti križev pot za cerkev v Kolinu. Tu se odigrava Kristovo trpljenje v okviru ustanovljenih štirinajstih postaj, katerim je Bílek dodal simbolične izreke in po dva uvoda v reliefu, nanašajoča se na nebo in zemljo. Postaje so izrezane iz lesa, uvodi pa zarisani v plošče iz ilovice. Združil je motive, ki jih je že prej samostojno obdelal in jim dodal nove postaje. Trpljenja polna povest o Kristovi žrtvi kulminira v Kristu na križu: motivično je dvignjen iz zemeljske sfere v kozmičen prostor, ki daje dogodku širino in odmeva njegov odrešilni pomen. Križev pot je v izvedbi eno najbolj slikovitih del Bílkove tvorbe; naturalizem prizorov je pa obvladan od vzvišene postave Krista, ki premaga v križanju antitezo zemlja — nebo. Tako je ustvaril Bílek kljub občudovanja vrednemu tehničnemu znanju resno noto, ki ne da dvomiti, da je rafinma dela v službi ideje, ne pa sam sebi namen.

Življenje, človek, pot in stebri ob njenem robu, gorečniki, to je vsebina Bílkovega dela, kakor ga je razložil v citiranem predavanju. To predavanje spremlja ciklus velikih risb in v novejšem času tudi grafičnih listov. Ko je mojster dosegel jasnost v pogledu na stvarstvo in na našo eksistenco, je ustvarjal lahkotno in mnogo. Nemogoče je naštetiti vsa dela, ki so nastala po Bílkovi preselitvi v Prago. Glavnemu delu v plastiki, ki jo kot rezbar obvlada brez primere mojstrsko, se družijo risba in razne grafične tehnike. V skupini kipov, nastalih v Pragi, zavzema odlično mesto Mojzes, sedeč titan, upodobljen v svojem svetem gnjevu. Mogočna kretnja telesa je monumentalizirana v življenju form, govorečih plastično v figuri iz »Poti«. V isti čas spadajo postave Adama in Eve, Izis ter Ples okoli zlatega teleta. Ostale figure cikla niso izvedene v velikem formatu.

Še ena figura, znana iz »Templja«, je izredno pomembna za Bílkovo naziranje. To je lesena »Groza«⁴. Nadčloveško visoka gola postava, stopajoča naprej, se je zagledala v nebo. V pasu nenadno sklonjena nazaj, se z obema rokama grabi za glavo, strmeča v neznano daljavo svetov in v tajnost prostora. Ta groza pred veličino stvarstva je stopnja, ki vodi do »posvečencea«.

Razen Husovega spomenika je naredil Bílek več načrtov za spomenike, ki do danes stojijo v njegovi delavnici. Večinoma smemo to pripisovati Bílkovi averziji proti javnim konkurencom, ki po njegovem mnenju ponižujejo umetnika in njegovo delo. Eden največjih mladostnih načrtov je spomenik za Belo goro.

⁴ V Moderni galeriji v Pragi.

Zamišljen je v kolosalnih dimenzijah in bi v pravem baročnem razmahu prekril vso razsežno kopo tega hriba. Vsebuje vse zgodovinske postave češke preteklosti in kot simbol današnjega čestva mladeniča, ki zavzet motri tradicijo svojega naroda. Prav tako neuporabljen je model za spomenik Komenskega, izvršen l. 1916. v lesu. Od postave na meji domovine bolešno se vzpenjajočega Komenskega pada skupina preko krasne niobidske ženske figure do moža in deteta, eksulantske familije, ki hrepeni za varnostjo nevzdržno naprej. Zopet ideja heroja iz južne Češke, ki mora trpeti zaradi prepričanja in se zateči v mrzlo tujino; zmaga duha nad zemeljskim trpljenjem. Bílek je vrezal k njihovim nogam besede: »Bratom, ki so ohranili dobro vino do konca.«

Mojster je izvršil tekom svojega življenja največ nagrobnih spomenikov. Smrt za njega ni problem, je spanje, po katerem prehajamo v svoj nadzemljski cilj. Zato pogosto srečamo na teh spomenikih simbolizirano mladost, žrtev (za padle borce), redko tugo. Poslednji tema je inspiriral Bílka k enemu najgrandioznejših del, k spomeniku V. Beneša Třebiskega na vyšehradskem pokopališču. V haljo oblečena postava se dviga prosto v zrak, v pretežki žalosti miži in se z desnico drži za dvignjeno glavo; levico pritiska na srce. Soha ne zataji forme debla, dasi je izklesana iz peščenca. Trup je brez detajlov, sklenjen in ritmiziran z življenjem mas. Še v krik mnogih pokopaliških spomenikov učinkuje »Tuga« ogromno s svojo kipečo veličino.

O Bílkovih ilustracijah je bil že govor. Napravil jih je mnogo za dela sorodnih literarnih duhov, za Zeyerja, Březino, Demla in Komenskega. V zadnjih letih precej popušča risbo in se v ta namen rajši poslužuje lesoreza. Kot izreden poznavalec lesa ustvarja v tej tehniki miniaturne monumente z brezprimernim mojstrstvom. Sem spadajo ilustracije za Březinovo prozo, za Vzklike sv. Terezije, načrti za sohe in razni ex libris. Bílek pa obvlada dovršeno tudi bakropis in lito grafijo.

Plastična tvorba petdesetletnika šteje sedemsto del, množina, ki jo more ustvariti samo umetnik Bílkove gorečnosti. Mojster pozna material, les in kamen, kot malokdo in za svoja dela ne potrebuje direktnih naravnih studij. Po modelu nikdar ne dela (razen portretov), a njegovo življenje je samo opazovanje prirode. Njene forme so mu znane v tajnostih, ki jih drugi ne opazijo, in odtod lahkotno in čudežno naglo ustvarjanje del, ki včasih dosegajo modernemu času nevajene dimenzije.

K Bílkovemu delu je treba pripomniti, da je vključ pestrosti motivov in panog v bistvu formalno zelo enostavno. Mojster nam je v mladosti postavil maksimo: umetnina mora biti utelešenje doživljaja, ne sme biti posnetek, ampak nov izraz. Vzore si je iskal v

gotiški skulpturi, Rafaela je izrečno zavrzel. Večkrat je nastopil proti slogom, ki moderni dobi ne morejo pomeniti drugega kot posnemanje. Bílkovo delo žene patos njegovega nazora, ki nikdar ne okosteni v dogmo. Zato ga ne tesni, ampak daje delu razmah in možnost razvoja. Za formo je Bílku edina zakladnica narava-mati. Posebno ljubezen je ohranil gozdu in drevesu, čigar rast in formalno sklenjenost kaže večina figur. Gozd ga je brez dvoma inspiriral za idejo Tempelja, kar kažejo tudi risbe za to predavanje. V Bílkovi arhitekturi — poleg svoje hiše v Pragi je projektiral še monumentalno pokopališče, cerkev in druge zgradbe — se redno ponavlja ideja dreves in simboličnih oblik iz rastlinstva in živalstva. Ljubi jasne osi v vsem delu, zveržena krivulja je izjema; z napetim lokom, navpičnico in prečnico izhaja po navadi. Pri tem delu ima globoko razumevanje za tvorbo pranarodov. Bílek ne ljubi tujih razlag in zato rad sam opravlja ekscegezo svojih del za svojo številno občino preprostih ljudi, pri katerih prej prebudi ljubezen kot pa v brezbrizni inteligenci.

Bílkova mladost stoji v znamenju slikovite plastike. Svojega prvotnega poklica sicer do danes ni zatajil, vendar je razvoj do strnjivosti (v skupinah) precej jasen. Kritiki so ga proglasili za zadnjega baročnega umetnika, to pa zaradi tega, ker je v Bílkovem delu meja med slikarskimi in kiparskimi sredstvi nejasna in kaže včasih pri detajlih frapantno imitiranje resnice. A Bílkov patos ni prazna gesta, poln je etične strogosti. Zato so ga posebno v mladosti prištevali h gotikom, kajti njegovo delo izvira brez izjeme iz krščanstva. V resnici je Bílek popolnoma sodoben umetnik, ki kaže semtertja vplive sodobnih slogov, a le v zunanosti. Bistvo tvorbe je nedotaknjena last umetnika, ki vidi v tvorbi pismo prvih ljudi, pišočih »z drevesom, cvetom, živaljo in svetovi«. S svojim delom hoče doseči »obnovo duha«; iz bede naše dobe se je izkristaliziral apostol, v gorečnosti podoben stebri naše etične zavesti, ki je s svojim delom sezidal resničen Tempelj miru in zavetja. Žrtev, ki jo pridiga, je dosegla vrhunec v njegovem lastnem življenju.⁵ Dandanes je to velik heroizem, da vstane umetnik in kliče preko lastnih razočaranj in trpljenja s svojim življenjem, delom in besedo še »na grmadi zasmehovanja in obsodbe: verujem!«

⁵ Bílek je doživel bridke izkušnje. Podtikali so mu razne namene, bil je predmet strankarskih bojev in je naletel pri znanih veličinah na popolno nerazumevanje, n. pr. celo pri Tolstoju.

K mnogobrojni literaturi o F. Bílku naj pripomnim, da si je Bílek sam najboljši interpret. Pisali so o njem med drugimi tudi Z. Braunerová, O. Březina, J. Deml, Gamma, M. Marten, V. Nebeský, I. Zeyer, F. Zákavec; Eduard Engel, Camil Maclair, D. Marušić, W. Michel.